

ELS TRES LLENGUATGES DE L'«ETICA» DE SPINOZA

Rais BUSOM ZABALA

«*Mentis oculi, quibus res videt, observatque,
sunt ipsae demonstrationes*»,
Spinoza, *Ethica*, V, XXIII, Sch.

1. Una anomalia filosòfica

Si Spinoza constitueix respecte a altres filosofies del seu temps una anomalia salvatge dins del primitiu capitalisme holandès, també és cert que pels historiadors de la filosofia, la seva obra *Ethica*, constitueix una anomalia textual, per la seva peculiar forma filosòfica. Ni tan sols l'ordenació dels aforismes del *Tractatus* de Wittgenstein, es pot comparar amb el geomètric esforç spinozià. Aquesta senzilla qüestió de forma ha originat, des de Hegel, un confús debat sobre la normativitat hermenèutica de la deducció lògica relativa a les proposicions de contingut ontològic. Aquesta característica no va sobtar als contemporanis; en canvi va ser problematitzada per l'inventor de la història de la filosofia, i preocupa als seus seguidors fins a l'actualitat.

2. Les tres condicions d'una teoria formal

Els aspectes formals de l'*Etica* són una de les claus interpretatives indefugibles a l'hora de llegir-la. El paper del *more geometrico* és capital per tal d'esbrinar la seva ontologia. Historiogràficament, han estat poques les recerques des del punt de vista de la lògica simbòlica, entre les que destaquen les formalitzacions de Friedman i Jarret.¹ Des del punt de vista for-

1. v. FRIEDMAN, J., *A formalization of Spinoza's Ethics*, Ph.D., U.C. DAVIS, 1975; i JARRET, Ch.E., *A study of Spinoza's metaphysics*, Ph.D., U.C. BERKELEY, i «The logical structure of Spinoza's Ethics, Part I» a *Synthese* num 37, 1978, pp 15-66. Friedman en escrits poste-

mal proper a l'estructuralisme, Gueroult,² proposa un apropament més fèrtil: la literalitat de la lectura. De tota manera, tot apropament formal intenta llegir l'obra com un sistema axiomàtic on la veritat de les proposicions es condiciona únicament al rigor formal de les demostracions: «On suivra donc l'auteur dans la marche génétique de ses pensées, selon l'ordre déductif imposé à elles par les exigences intimes de la raison».³ Per tant imposen la preocupació única de si Spinoza en el seu desenvolupament del *more geometrico* va satisfer les condicions formals exigibles a tot sistema axiomàtic. Doncs bé, segons aquesta proposta, l'*Ètica* de Spinoza seria un sistema filosòfic absolutament refusable, donat que no reuneix cap dels tres criteris de correcció formal dels sistemes axiomàtics:⁴ no té consistència formal (absència de contradiccions) perquè de vegades Spinoza es serveix d'afirmacions dels Escolis per demostrar Proposicions ulteriors; no té independència axiomàtica, per exemple, perquè l'Axioma 2 de la Part 5 és declarat evident en virtut d'una Proposició anterior; tampoc resisteix la completitud puix es pot ampliar el sistema axiomàtic sense contradicció; per exemple, es podria deduir legítimament la següent Proposició: «La potència de l'home és el seu desig», Demostració: el desig és l'essència de l'home (per la Def. I, Part 3), l'home és part de la natura (per la Prop IV, Part 4), la natura és igual a Deu, i com la potència de Deu és la seva essència (Prop XXXIV, Part 1), el desig és la potència de l'home, puix l'essència de l'home és una part de l'essència de Deu.

Jarret amb la utilització de la lògica modal també ha detectat algun malfuncionament del sistema axiomàtic spinozià: «Strictely speaking, definitions wich are stated with defined terms in their definiens are to be regarded as derives theorems. (And they are easily from their expanded counterparts). Thus, despite appearances, it is not True that 'Axy' is defined via 'Ax', for example. (Both are defined via 'Ixy' and 'Cxy')».⁵ També Proietti ha detectat un funcionament irregular: «mentre non è possibile sopprimere un qualsiasi elemento fondativo dell'*Ethica* (definizione o assioma) senza sconvolgere l'ordito e la tessitura del testo, senza creare delle lacune; la soppressione e la dimenticanza dell'assioma II,1 non crea fratture, non sconvolge alcun ordine, non rende intelligibile alcuna dimostrazione. Posto all'apertura del libro, l'assioma non viene utilizzato in nessun altro contesto, non è piú citato in alcun luogo dell'*Ètica*. È un assioma formalmente inutile».⁶

Ara bé, el fet que el text de l'*Ètica* sigui un text formalment mal cons-

riors com «Some Settheoretical Partition Theorems suggested by the structure of Spinoza's God» o «The Universal Class has a Spinozistic Partitioning», a *Synthese* num 27, 1974, respectivament, pp 199-209 i pp 403-418, utilitza les formalitzacions de l'obra de Spinoza per desenvolupar els seus teoremes («Friedman's Generalized Maximization Principle»: Spinozistic partitioning of V (the set of hereditarily finite sets)), i d'aquesta manera s'allunya molt del que aquí ens interessa.

2. GUEROULT, M., *Spinoza a, I Dieu (Ethique, I)*, Aubier-Montaigne, Paris, 1968.

3. GUEROULT, M., op. cit., p 14. (Tot el paràgraf IV de la «Introduction» explica clarament la tesi de la literalitat).

4. BUNGE, M., *La investigación científica*, Ariel, Barcelona, 1981, paràgraf 7.6.

5. JARRET, Ch.E., article citat, p. 51. Tot i que afirma: «The major assumption on wich I proceed is that Spinoza was serious in attempting to present a consistent axiomatized theory of metaphysics», op cit, p. 16.

6. PROIETTI, O., «Sul problema di un assioma inutile in Spinoza», a *Rivista di Neo-Scolastica*, any LXXV, num. 2, 1983, p. 224.

truit, vol dir, o que l'obra no te cap valor, perquè no diu cap veritat, o que si està mal construïda és perquè també la realitat ho està, la qual cosa és absurda. Per tant, es justifiquin com es justifiquin les interpretacions de la literalitat són absolutament estèrils.

3. La forma de l'«*Etica*» a Peña

Però els estudis formals sobre l'*Etica* no s'acaben aquí. Peña, en la introducció a la seva traducció castellana de l'obra,⁷ dona una explicació de les insuficiències del mètode geomètric. Preval en ell la tendència a considerar el «mos geometricus» com un ordre d'exposició.⁸ De fet, pel que fa al «mos geometricus» cal dir que el «mos» és refereix més a la manera de fer, la forma, que a la manera de pensar, el mètode, que és un altre. Forma i mètode estan relacionats però no són el mateix. La traducció literal de «mos» no és «mètode» que en llatí tardà es diu «ratio», sinó «forma de fer», que ens indica més exactament el que volia dir Spinoza. Peña coincideix amb el nostre criteri quan diu: «Ésa 'extraña forma' de la *Etica* no debe ser tomada de un modo de forma absolutamente literal».⁹ No sembla massa fonamentat dir que el pensament de Spinoza, internament opera dialècticament, que el seu mètode és la dialèctica,¹⁰ però de tota manera en la seva argumentació formal hi ha demostracions rigoroses. Passem a veure-les. Una fóra que l'*Etica* no s'ha de prendre de forma absolutament literal, perquè per exemple, Spinoza deixa clar que per a demostrar que hi ha una única substància, cal partir de la hipòtesi de que n'hi han diverses (la demostració és llarga i aquí la evitem).¹¹ Com segon argument acceptem l'explicació de perquè Spinoza va escollir el mètode geomètric i no cap altre, que és senzillament per la raó que la forma geomètrica era el prototipus d'una forma d'exposició racional de la construcció de conceptes segons un ordre rigorosament demostratiu. Efectivament, Spinoza utilitza aquest mètode perquè és basa en els Elements d'Euclides, obra redescoberta al segle XVII,¹² que va influir directament en la pràctica científica i filosòfica de molts autors. La problemàtica de l'ordre, àdhuc la de la mathesis universalis regeix la formació discursiva del classicisme.¹³ Per aquesta raó, probablement, Spinoza va abandonar la forma-diàleg que sembla que va con-

7. PEÑA, V., *Introducción a Spinoza Etica*, Editora Nacional, Madrid, 1980.

8. Entre els autors que consideren diferent el sistema metafísic i l'axiomàtic: Wolfson, H.A., *The Philosophy of Spinoza*, Schocken Books, New York, 1961, vol I; Harris, E., *Salvation from despair. A Reappraisal of Spinoza's Philosophy*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1973. Per altra banda, Hubbeling ha demostrat contundentment en el seu article «The development of Spinoza's axiomatic (geometric) Method» a *Revue Internationale de Philosophie*, any 31, nu. 119-120, 1977, com Spinoza va provant algunes mateixes definicions al llarg de la seva obra i no sempre en textos construïts de forma geomètrica.

9. PEÑA, V., op cit, p. 32.

10. «La contextura del pensamiento de Espinosa es dialéctica», Peña, V., op cit, p. 33; «en el orden deductivo de la *Etica* se ha colado la dialéctica», op cit, p. 35.

11. PEÑA, V., op cit, p. 33 i ss.

12. GEYMONAT, L., *Storia del pensiero filosofico e scientifico*, vol III, Garzanti, Milano, 1982. Respecte a Spinoza ho ressalta Deleuze: «Ce qui intéresse Spinoza dans les mathématiques n'est nullement la géométrie analytique de Descartes mais la méthode synthétique d'Euclide» a *Spinoza et le problème de l'expression*, Minuit, Paris, 1968, p. 120, n. 20.

13. FOUCAULT, M., *Les mots et les choses*, Gallimard, Paris, 1966, cap III, 6.

siderar en primer terme, i va tornar al mètode euclidià, ja utilitzat als *Renati Descartes Principiorum Philosophie*. Així doncs, el «more geometrico» està utilitzat en tant que forma —forma rigorosa d'exposició de les idees— i no com a contingut, donat que el contingut no és la pura forma de la geometria, sinó el pluriforme significat de la filosofia. I per tant, l'ordre no és necessari, ni exclusiu generador de la veritat. Es pot suposar amb fonament que l'*Ètica* hauria pogut existir igualment sense el «more» geomètric, encara que tal com ens ha arribat ja no és separable de la seva forma; àdhuc aquest rigor lògic crea no poques dificultats d'expressió al mateix pensament spinozià. En tot cas, el mètode de Spinoza no és el geometrisme,¹⁴ ni la dialèctica, sinó quelcom més tradicional, el coneixement intuïtiu, com assenyalava el *Tractatus de Intellectus Emmendatione*. Clar que d'aquest quart grau del coneixement, es deriva la possibilitat de formular definicions i la deductibilitat de les propietats, però això no és la forma mateixa del «more» geomètric, sinó que és el mètode pel qual es pot omplir de contingut la forma axiomàtica que pren de la geometria.

4. Les «dues Ètiques» a Deleuze

Un altre estudiós dels aspectes formals d'aquesta obra és Deleuze. Ell obre el camí dels estudis formals desde el punt de vista no lògic, sinó lingüístic. La seva tesi és la de les «dues Ètiques»: «Il y a donc comme deux Èthiques coexistantes, l'une constituée par la ligne ou le flot continu des propositions, démonstrations et corollaires, l'autre, discontinue, constituée par le ligne brisée ou la chaîne volcanique des scolies».¹⁵ Deleuze pensa que aquestes dues «Ètiques» es poden llegir independentment l'una de l'altra, amb això s'allunya de la tesi de la literalitat de Gueroult, per molt que intenti continuar el camí encetat per aquest: «En ce sens l'Èthique est un livre double. Il peut être intéressant de lire la seconde Èthique sous la première, en sautant d'une scolie à l'autre».¹⁶ Deleuze oposa al nivell de lectura literal —la primera «Ètica», és a dir, Proposicions, Demostracions, Corollaris—, un nivell de lectura —la segona «Ètica», és a dir, els Escolis— que ja no es regeix per les regles de la pura deducció lògica, sinó per les de l'impur discurs filosòfic. I te raó en presentar els Escolis com la part fonamental de l'obra, puix les grans aportacions es fan en aquests: «les grandes 'tournants' de l'Èthique sont forcément présentés dans les scolies».¹⁷

5. Hegel i el mètode geomètric

Hegel a les seves lliçons d'història de la filosofia va fer uns comentaris

14. v. RÁBADE ROMEO, S., «El geometrismo como método y como estilo de pensar en Spinoza», a *Anales del Seminario de Metafísica*, num. XVII, 1982.

15. DELEUZE, G., op cit, p. 318. També es troba un petit anàlisi formal dels llibres III i IV a Matheron, A., *Individu et communauté chez Spinoza*, Minuit, Paris, 1969.

16. Ibidem.

17. DELEUZE, G., op cit, p. 317. També es considera que els escolis trenquen el «more geometrico» a Parkinson, G.H.R., *Spinoza's Theory of Knowledge*, Clarendon Press, Oxford, 1964, p. 34.

que han estat sempre enmig de la polèmica sobre el mètode geomètric: «Es ist natürlich, dasz das selbständige wiederaufmachende Wissen fuerst auf diese Form gefallen, au der sie ein so glänzendes Beispiel sah; allein darin ist die Natur dises Wissens und des Gegenstand desselben völlig verkannt, mathematischen Erkennen und janz und gar unpassend für Philosophie. Das mathematische Erkennen stellt den Beweis an dern seinden Gegensatnde als solchem das, gar nicht als begriffenem; es fahlt ihm durchaus der Begriff, des Inhalt der Philosophie ist aber des Begriff und das Begriffene».¹⁸ Hegel critica a Spinoza l'adopció del mètode formal, tan inapropiat per a la filosofia, i afirma que si així ho va fer, llavors vol dir que no és un joc formal, sinó que precisament aquest és el mètode que li permet mostrar l'estructura de la realitat. En resum, que Spinoza es creu ontològicament el seu propi mètode. Però com s'ha vist fins aquí, hi ha diversos arguments que invaliden aquesta interpretació i el més fort i de caire formal, és, sens dubte, la tesi de les «dues Ètiques» de Deleuze. Encara que podem considerar que el more geometrico és l'ordre d'exposició, només quan podem separar una part que no es condueix per les regles de la lògica, podem refutar Hegel —no solament ell mateix, sinó també un seguit d'interpretacions posteriors— dient que el mètode, al no ser una unitat, no pot ser la imatge isomòrfica de la realitat als ulls de Spinoza. Lògica i ontologia no coincideixen, mètode i realitat no tenen la mateixa estructura paral·lela, sinó, en tot cas, una isonomia entre l'ordre de producció dels atributs per part de Déu i la seva expressió formal, de la mateixa manera que Pensament i Extensió són dues sèries no anàlogues, sinó autònomes. Però com que tenen el mateix ordre i la mateixa concatenació, es pot afirmar que Spinoza pensava que el seu mètode, sense ser l'ordre de la realitat, mantenia una certa connexió.

De la mateixa forma que es podria haver donat una Ètica sense more geometrico, hauria pogut existir una Ètica en forma dialogada amb la mateixa estructura ontològica, és a dir, amb la causalitat immanent i l'expressió dels atributs dins d'una jerarquia, i unes determinades relacions amb Déu, com contingut autèntic de l'obra al marge de tot tipus de forma.

6. El triple llenguatge de l'Ètica

Deleuze avança un programa d'investigació que nosaltres hem portat endavant. Així diu: «Il faudrait une longue étude des procédés formels de l'*Éthique* et du rôle de chaque élément (definitions, axiomes, postulats, etc.)».¹⁹ Ell considera els Escolis: «Nous voudrions seulement considérer la fonction particulier et complexe des scolies».²⁰ Nosaltres intentem fer una pas mes enllà, però partint de la hipòtesi de que l'Ètica és un llibre pluriforme, un conjunt de textos clausurats de forma diferent —llenguatges, diu Deleuze— amb isotopies formals diferents.

L'anàlisi dels esmentats elements ens porta a distingir no dos, sinó tres

18. HEGEL, G.W.F., *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, Werke 20, vol III, Suhrkamp, Frankfurt, 1971, p. 187.

19. DELEUZE, G., op cit, p. 315.

20. Ibidem.

llenguatges, dins de l'Ètica —l'anàlisi es circumscriu a la primera part, però pensem que es generalitzable a tota l'obra. Veiem no un «doble llenguatge»²¹ sino un triple llenguatge que té una estructura jerarquitzada. El primer llenguatge està format per les Proposicions, els Corolaris, les Explicacions i els Axiomes, sense les Demostracions —que com veurem tenen un pes propi— al contrari del que afirma Deleuze. El segon llenguatge el constitueixen les Demostracions exclusivament. El tercer i últim llenguatge el formen els Escolis. Proposicions, Corolaris, Axiomes i Explicacions constitueixen el llenguatge-objecte. Òbviament, la Proposició en el lloc més baix, en el de menor riquesa lingüística, i de forma autoreferencial. Cada proposició es refereix a sí mateixa i solament a sí mateixa. Són enunciats clausurats en sí mateixos, que no es refereixen ni a llenguatges superiors ni a inferiors. Senzillament són una sèrie de juxtaposicions. La relació entre les diverses Proposicions, la posen la lògica de les Demostracions i la lògica dels Escolis. Les Proposicions mantenen l'ús d'uns mateixos conceptes, però en cap cas mai es refereixen explícitament o implícita a d'altres Proposicions. Des del punt de vista formal aquest és el funcionament dels elements.

Aquestes dues lògiques són també dos metallenguatges del llenguatge-objecte. L'explicació d'aquesta jerarquització de llenguatges la trobem al mateix text. Ja hem dit que les Proposicions només es refereixen a sí mateixes i mai entre elles. Les Proposicions usen els conceptes dels Axiomes. El Axiomes tenen una necessitat lògica, però no lingüística. Les Proposicions usen conceptes sense definir. O sigui que, des del punt de vista lingüístic, els Axiomes són sintètics i no analítics respecte a les Proposicions, és a dir, els Axiomes són com les Definicions, més aviat un aclariment terminològic, que no un abstracte punt de partida del que s'hagi de derivar tot el sistema, per tant, no cal jerarquitzar els axiomes. De vegades, els Corolaris (v. Cor. a la Prop. VI: «per praecedente Prop.») sí que es refereixen a les Proposicions, determinant una jerarquia dins del primer nivell de llenguatge, però ni aquests, ni les Proposicions, ni els Axiomes, es refereixen mai ni a les Demostracions, ni als Escolis. Això demostra l'autonomia i l'homogeneïtat del llenguatge-objecte.

En canvi, les Demostracions es refereixen sempre a Proposicions, Axiomes, i Corolaris (v. Dem. a la Prop. V, «per Prop. I», «per Def. 3 et Axi. 6»), i mai als Escolis, per tant, es pot parlar de la seva funció metalingüística. Més amunt resten els Escolis que es refereixen sempre a Demostracions, Proposicions, Axiomes i Corolaris, i en conseqüència es troben a un nivell metalingüístic superior, és a dir, de segon ordre. Amb això queda clara la jerarquia de llenguatges: hi ha tres «Ètiques», però una sola filosofia, una sola metafísica.

Aquesta estructura formal impedeix les lectures literals si ens fixem en la seva autonomia de llenguatges, cada un basat en una lògica diferent, i també impedeix la lectura separada dels tres llenguatges si ens fixem en la seva heteronomia, és a dir, la jerarquització.

21. «C'est pourquoi les escolies les plus polémiques réunissent, dans un style et un ton particulières, les deux goûts suprêmes de l'affirmation speculative (celle de la substance) et de la joie pratique (celle des modes): le double langage, pour una double lecture de l'Éthique», Deleuze, G., op cit, p. 322.

7. Anàlisi d'estadística lexical

A continuació farem una anàlisi lingüística, basada en les relacions semàntiques utilitzades per tal d'elaborar els thesaurus²² i també els rudiments de lingüística lexical,²³ per tal de veure l'especificitat de cada llenguatge i d'aquesta manera provar la nostra tesi.

Començarem amb l'anàlisi dels Escolis per així provar la tesi de les «dues Etiques», des del punt de vista del nostre apropament formal. Observant les Proposicions fem una tria representativa, pràcticament exhaustiva de 17 descriptors uniterm,²⁴ normalitzats al nominatiu: (1-AETERNITAS, 2-AFFECTIONES, 3-ATTRIBUTUS, 4-CAUSA, 5-COGITATIO, 6-CORPUS, 7-DEUS, 8-ESSE, 9-ESSENTIA, 10-EXISTENTIA, 11-IDEA, 12-INTELLECTUS, 13-MODUS, 14-POTENTIA, 15-POTESTAS, 16-RES, 17-VOLUNTAS)²⁵ i de 5 no descriptors (sinònims: 18-NATURAM, 19-OMNIUM RERUM, 20-QUICQUID EST, 21-REALITAS, 22-SUBSTANTIAM), extrets del mateix text. A part, de manera arbitrària, i a priori, determinem 5 descriptors més, de caire molt general (PSICOLOGIA-2, 11, 12, 17; EPISTEMOLOGIA- 5, 11, 12; ONTOLOGIA-3, 7, 8, 9, 10, 13, 22; FISICA-4, 6, 14, 18; POLITICA-15), amb funció de delimitar els camps semàntics.²⁶ La profunditat d'indexació és 1/22.

A continuació, compararem aquestes dades del llenguatge objecte (Proposicions) amb les del metametallenguatge (Escolis) per tal de veure les característiques diferencials. Ens basarem en raons purament estadístiques.²⁷

Es pot veure que a nivell d'Escolis hi han molts conceptes «nous», és a dir, descriptors no utilitzats als llenguatges inferiors: MENTIS, HOMINIS, VERITATE, NOTIONES COMMUNES, COGNITIO, MODIFI-

22. Els thesaurus són llenguatges documentals, és a dir, lèxics classificats alfabèticament i semànticament, i per tant, reuneixen al mateix temps les funcions d'un diccionari i d'una classificació de matèries. v. Chaumier, J., *Anàlisis y lenguajes documentales*, Mitre, Barcelona, 1986.

23. v. MÜLLER, Ch., *Initiation a la statistique linguistique*, Librairie Larousse, Paris, 1968; per les qüestions de semàntica v. Greimas, A.J., *Semantique structurale*, Librairie Larousse, Paris, 1966.

24. Per «descriptor uniterm» s'entén un descriptor d'una sola paraula; per «descriptor» s'entén més d'una «paraula-clau», més d'una representació d'un concepte sense ambigüitat (són lexemes amb un semema reconegut), després de la normalització i reducció del vocabulari; per a «no-descriptors» s'entenen els termes equivalents com els sinònims (són diferents lexemes que tenen un mateix semema).

25. Utilitzem l'edició canònica de Gebhardt, C., (Spinoza) *Opera*, vol II, Heidelberg, 1924.

26. Per «camp semàntic» («Begriffsfeld») entenem un conjunt de unitats lèxiques considerades com a hipòtesis de treball, per tal de demostrar segons la nostra interpretació del lèxic spinozista que hi ha una organització estructural subjacent a alguns grups de lexemes.

27. De tota manera, aquí no ens interessen les freqüències estadístiques, que ja tenen un excel·lent tractament a GUERET, M.; ROBINET, A.; TOMBEUR, P., *Spinoza. Ethica. Concordances, Index, Listes de frequences, Tables comperatives*, Publicacions CETEDOC, Université Catholique de Louvaine, Louvaine-la-Neuve, 1977, (66.916 paraules i 2309 paraules-lema) i que tracten l'*Ethica* com un text. En canvi, aquí tractem l'obra com a tres llenguatges separats i el que ens interessa no és la quantitat d'ocurrències que cada paraula té en la totalitat o en cada llenguatge, sinó quins mots no apareixen en els llenguatges inferiors al considerat. Busquem la relació de la riquesa semàntica entre els llenguatges i no entre els textos.

CATIONES, CONCEPTU REI, NUMERUM, (Sch. II a la Prop. VIII); VERUM, PRAEJUDICIIS, PARTIBUS, PERFECTIONEM, CERTITUDINEM (Sch. a la Prop. XI); JUDICIO, SUBSTANTIAM EXTENSAM, SUBSTANTIAM CORPOREA, QUANTITAS, ARGUMENTUM, SCRIPTORES, CIRCULUM, CIRCUMFERENTIAM, STATU, VACUUM, IMAGINATIONE (Sch. a la Prop. XV); ANGULOS, ADVERSARI, OMNIPOTENTIA, VULGO, NOMINE (Sch. a la Prop. XVII); VERBO, SENSU (Sch. a la Prop. XXV); CONFUSIONEM, PERCEPTA, INTELLECTIONES (Sch. a la Prop. XXXI); LUCE, DEFINITIONE, DEFECTUS (Sch. I a la Prop. XXXIII); PRODUCTAS, SENTENTIAM, ANIMUM, LIBERTATEM, SCIENTIAE, DECRETO, MUTATIONE, PHILOSOPHI, RATIO, IMPERFECTIONEM, BONAE, MALAE, OPINIONEM, SCOPUM (Sch. II a la Prop. XXXIII). És evident la riquesa semàntica dels Escolis. Això vol dir, que aquests parlen de moltes més coses que els altres llenguatges inferiors. Àdhuc, a part de les referències intratextuals cal ressaltar les intertextuals, paraules com PHILOSOPHI, OPINIONEM, SCRIPTORES, ADVERSARI, son conceptes que relacionen el text de l'Ètica amb altres textos exteriors a l'obra, com per exemple Aristòtil. Es tracta del fenomen de la intertextualitat. A l'Ètica només els Escolis, estructuren l'intertextualitat, per que el metاللenguatge és el llenguatge de màxima apertura. I és aquesta característica, la que permet als Escolis obrir nous camps semàntics —que és la riquesa lingüística abans esmentada—, per exemple: geometria, CIRCULUM, CIRCUMFERENTIAM, ANGULUS; matemàtica, NUMERUM, QUANTITATE; gramàtica general, NOMINE, SENTENTIAM. A part d'aquest nous camps semàntics hi ha una evident ampliació dels que ja eren presents al llenguatge objecte. Aquesta és la demostració lingüística que oferim de la tesi de les «dues Ètiques».

Si s'accepta la tesi deleuziana s'ha de tenir en compte que no hi ha variació semàntica entre les Demostracions i les Proposicions. Deleuze manté la indistinció del que nosaltres anomenem llenguatge objecte i metallenguatge. No obstant, aquesta tesi queda completament refutada en comprovar l'augment dels camps semàntics del metallenguatge respecte el llenguatge objecte. Veiem les dades: RATIO, RATIONES, ORDINAE, NATURAE CORPORAE, IMPOTENTIA, ENTE ABSOLUTE INFINITO, CIRCULUS (Dem. Aliter a la Prop. XI); PROPIETATES, GENERE (Dem a la Prop. XVI); LEGIBUS, COACTUS, (Dem. a la Prop. XVII); HYPOTHESISIN, UNIVERSALES, PRIMUM, NECESSITATE, DURATIONEM (Dem. a la Prop. XXI); RES CONTINGENS (Dem. a la Prop. XXIX); NATURE ORDO (Dem. a la Prop. XXXIII). Els descriptors «nous» són pocs però suficients per a determinar un increment d'informació dins dels camps sèmics del llenguatge de les Proposicions. ORDO-LEGIBUS-RATIO-HYPOTHESISIN són termes propis de la lògica, són conceptes meta-científics que apareixen per primer cop, i en algun cas en exclusiva, dins dels llenguatges de l'obra. Encara que, des del punt de vista qualitatiu, el metallenguatge de les Demostracions és el llenguatge més repetitiu i més pobre. Això pot observar-se per la seva funció semàntica que no es deriva tant dels substantius i de les substantivacions que formen els camps semàntics, sinó dels verbs i de les locucions verbals. Observant de manera comparativa la funció semàntica dels tres llenguatges trobem: que els Escolis

tenen una varietat amplíssima de verbs i poc repetitius seqüencialment; que en canvi, els elements del llenguatge objecte tenen un mínim d'utilització verbal, INTELLIGO, DICITUR a les Definicions, EST, HABET a les Proposicions, i SEQUITUR als Corolaris. En canvi, la funció semàntica de les Demostracions és potentíssima: SI-HABENT/ERGOPOSSUNT/ADEOQUE-ESSE NON POTES (Dem. a la Prop. VI); IN-NON POSSUNT DARI/ HOC EST/ ADEOQUE-ESSE/ SIVE- NON POTES (Dem. a la Prop. XI); SI-NEGAS/ NON EXISTERE/ ERGO-NON INVOLVIT/ EST ABSURDUM ERGO (Dem. a la mateixa Prop. Aliter); CONTRADICTIONEM INVOLVIT (Dem. a la Prop. XXVII); ID-EST/ ADEOQUE-EST/ EX QUO ETIAM SEQUITUR/NAM-SI-FALSA ESSET/QUOD EST ABSURDUM i a més cal afegir el constant QUO ERAT DEMONSTRANDUM. En conclusió, les Demostracions no són buides de contingut, i per tant, no només els Escolis i les Proposicions tenen una especificitat semàntica.

8. La tesi de les «tres Etiques»

La nostra tesi de les «tres Etiques» serveix per a dissoldre el problema del more geometrico. I es dissol precisament pel paper de les Demostracions dins del pla de l'Etica. Les Demostracions són el discurs sobre les Proposicions, són la lògica que imposa una forma de relació entre aquestes. Els Escolis aplicaran ells també la seva lògica, però no sobre la puresa de les Proposicions, sinó sobre la lògica de les Demostracions. Per tant, aquestes tenen una funció capital. Ja ho hem vist. Per una part el creixement reduït de camps semàntics, i per l'altre, la increïble potència de la funció semàntica, demostra que no només hi ha pur mètode geomètric, pura lògica axiomàtica, sino expressió lingüística. Demostracions com la de la Prop. XVI, formalitzades, perden tota la seva riquesa semàntica i redueixen tota la seva significació filosòfica. El que vol dir que en una anàlisi lògica s'escapa tota la qüestió del significat, tan important per a la filosofia, i que en canvi, una anàlisi formal lingüística la respecta. Si és possible una hermenèutica del discurs matemàtic, com Saccheri va realitzar amb el quart teorema d'Euclides, donant lloc a les geometries noeulidianes, encara més ho serà un discurs que, per molt forjat que estigui en la deducció axiomàtica, és realitza amb mots i no amb funcions o números.

Spinoza ens ha intentat enganyar. L'Etica ha estat sens dubte una sorra bellugadissa per a la historiografia. S'ha confos el «mos», la forma, amb el mètode, oblidant que era el coneixement intuïtiu; s'ha cregut que la forma era igual al contingut i que el contingut era la representació de la realitat, quan forma i contingut no coincidien; finalment s'ha deixat a les Demostracions com últim reducte del geometrisme spinozià. Però en realitat l'Etica és un llibre organitzat jeràrquicament en llenguatges diversos, que no deixen de tenir la pròpia riquesa semàntica, on els errors de la forma no deixen ofegar el contingut. I per això, s'ha caigut en la trampa del mètode, com qui cau en la paradoxa del mentider, oblidant-se de distingir nivells.

Cal entendre, doncs, que les paraules no són tautològics símbols matemàtics, són signes, i que per tant l'Etica de Spinoza no és un càlcul deductiu, sinó essencialment una narració de conceptes, malgrat la seva forma geomètrica.